

Opetusideoita ja -aineistoa – Pedagogiska idéer och läromaterial

Tilallista ajattelua yhteiskuntatieteilijöille

HANNA-MARI IKONEN & SAMU PEHKONEN

Suomen Akatemia / Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Tampereen yliopisto¹

Tämä puheenvuoro käsittelee kokemuksiamme tilallisen ajattelun opettamisesta yliopistossa muille kuin maantieteen opiskelijoille. Ajatuksemme pohjautuvat Tampereen yliopistossa syksyllä 2013 järjestämäämme seminaarimuotoiseen kurssiin, joka oli näkyvimmin tarjolla sosiaalitieteiden perustutkinto-opiskelijoille. Ennen kurssin sisältöjen ja kurssilaisilta saamamme palautteen kuvaamista pohjustamme havaintojamme pohtimalla maantieteen asemaa sekä siihen kohdistuvia muospaineita osana yhteiskuntatieteellistä tutkimusta.

Maantieteen alan koulutuksen saaneet pitävät pitkälti itsestäänselvyytenä maantieteellisen ajattelun opettamisen merkittävyyttä ja maantieteilijöiden hyödyllisyyttä yhteiskunnallisen tiedon tuottamisessa. Maantieteellä on väliä (Massey & Allen 1984), mutta tämän ylevän ajatuksen välittäminen muiden tieteenalojen edustajille on koettu vaikeaksi maantiede-oppialan sisäänpäin kääntyneisyyden sekä muiden tieteenharjoittajien vähäisen vastaanottohalukkuuden vuoksi (ks. Häkli 2003). Niin sanotun tilallisen käänteen ansiosta yhteiskuntakriittisesti ja tilateoreettisesti orientoituneiden maantieteilijöiden tutkimukset ovat kuitenkin saavuttaneet uutta lukijakuntaa, kun maantieteilijöiden käyttämät käsitteet ja teoreettiset valinnat on havaittu hyödyllisiksi muidenkin yhteiskuntatieteiden parissa. Esimerkiksi Linda McDowellin työn, talouden ja sukupuolen maantiede (2009, 2013), David Harveyn uusliberalismikritiikki (2005, 2012) ja ennen kaikkea Doreen Massey (2008) suomennettukin tilateoria tunnetaan laajasti yhteiskuntatieteissä. Tyypillistä yhteiskuntatieteissä tunnetuille maantieteilijöille onkin, että he ovat aktiivisesti osallistuneet laajempiin yhteiskuntateoreettisiin keskusteluihin ja suunnanneet julkaisujaan myös maantiedeyhteisön ulkopuolisille.

Myös yhteiskunnallinen todellisuus on saanut muotoja, joiden hahmottamiseksi tarvitaan ymmärrystä sosiaalisen ja tilallisen dialektiikasta, ihmisen ja luonnon erottamattomuudesta sekä poli-

tiikan ja talouden yllirajaisten kysymysten paikantumisesta. Monista muiden tieteenalojen totutusta kysymyksenasetteluista on tullut lähtökohtaisesti maantieteellisiä. Kansainvälisessä peruskirjassa maantieteen opetuksesta (1992) todetaan, että maantieteen koulutus kehittää asenteita ja arvoja, kuten kiinnostusta ja uteliaisuutta ympäristöön ja ihmisen toimintaan, arvostusta ja empatiaa erilaisiin elinolosuhteisiin sekä kunnioitusta ihmisten tasa-arvoisia oikeuksia kohtaan. Käytännöläisemmin maantieteilijäkoulutus antaa valmiuksia käyttää tietoja ja taitoja asianmukaisesti ja vastuuntuntoisesti etsittäessä ratkaisuja paikallisiin ja globaaleihin yhteiskunnan ja ympäristön ongelmiin.

Akateemisena oppialana maantiede joutuu painimaan myös yliopistolaitoksen sisäisen muutokkehityksen parissa (Linkola & Inkinen 2010). Kandidaatin- ja maisteriohjelmat ovat testialustoja oppiaineidentiteetin säilyttämisen ja työmarkkinavetoisuuden luomisen välillä kansallisesti ja kansainvälisesti. Kirsi Pauliina Kallio (2010) on kirjoittanut tämän yhtälön ratkaisemisesta tutkijapettajien panoksella. Tähän onkin tähdätty monissa opetusyksiköissä tarkoituksella. Tutkijoiden profiloituessa omille monitieteisille erikoisalueilleen opetuksen rakentaminen tutkimuksen varaan esittelisi opiskelijoille perinteisten tieteenalaidonnaisten kurssien lisäksi ”toisia maantieteitä”. Tämä voisi ”auttaa maantiedettä syventämään monialaista profiiliaan ja vahvistumaan sisäisesti” (Kallio 2010: 96).

Monialainen osaaminen liikkuu kuitenkin myös tieteenalan ulkopuolelle. Temaattiset koulutusohjelmat tuottavat monipuolisia osaajia ja tutkijoita, joista kaikki eivät suinkaan työllisty ”omalle” oppialalleen. Yhä useammat maantieteilijän koulutuksen saaneet asiantuntijat eivät ratko lähtökohtaisesti maantieteellisiä ongelmia työksensä tai sijoitu tutkijana maantieteilijäyhteisöön. Näin ollen he eivät välttämättä tarjoa opetuspanostaan maantieteen opiskelijoille. Onkin siis tarpeen kysyä, voisiko maantieteellisellä ja tilateoreettisella ajattelulla olla sijaa maantieteen opetuksen ulkopuolella.

¹ E-mail: <hanna-mari.ikonen@uta.fi>, <samu.pehkonen@uta.fi>

Exkursio tilallisen ajattelun oppimisen ja opettamisen maailmaan

Toteutimme osana tutkijatohtorin opetusvelvollisuutta Tampereen yliopiston yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikössä (YKY) yhteiskuntatieteilijöille suunnatun seminaarimuotoisen kurssin maantieteellisestä ajattelusta. Syyslukukaudella 2013 pidetyn kurssin otsikoksi muotoilimme: ”Tilan valta: paikan merkitys yhteiskunnassa”. Sosiaalitieteiden opinnoissa on ”Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden teemat” -niminen kokonaisuus, jossa opinto-ohjelman mukaan opiskelija voi ”perehtyä yhteen tai useampaan aihealueeseen monen tieteenalan näkökulmasta”. Teemaopinnot ”syventävät yleistä sosiaalitieteellistä osaamista sekä tukevat sisällöllisesti kandidaatin tutkielman ja pro gradu-tutkielman laatimista”. Näistä aihealueista kurssimme sijoittui ”Kansalaisuus, politiikka ja hallinta” -kokonaisuuteen, jossa tavoitteena on oppia erittelemään erilaisten yhteiskunnallisten erojen merkitystä ja hallintaa paikallisesti ja globaalisti.

Maantiede ei kuulu YKY:n tieteenaloihin (aluetiedettä opetetaan Tampereella Johtamiskorkeakoulussa), joskin opintokokonaisuudessa mainitaan globaalin sosiologian tarkastelevan globaaleihin prosesseihin liittyviä valtaveroja, yhteiskunnallisia jakoja, toimijuutta ja identiteettejä – siis pitkälti maantieteessäkin tutkittavia teemoja. Yksikön opetuksessa eivät ole aiemmin korostuneet tilateoreettiset kysymykset muutoin kuin satunnaisissa opinnäytetöissä. Oletimme, että kurssille tulijat olisivat aiemmissa opinnoissaan törmänneet esimerkiksi tilan ja paikan käsitteisiin, mutta että niihin liittyvä ajattelu olisi useimmille vierasta. Kurssin suorittaneiden 11 opiskelijan pääaineina oli ennen vuotta 2012 aloittaneilla muun muassa sosiologia, aikuiskasvatustiede ja etnomusikologia, kun taas vuoden 2012 jälkeen aloittaneet suorittivat opintojaan uudistetuissa historian tai sosiaalitieteiden kandidaattiohjelmissa sekä Johtamiskorkeakoulun ympäristön ja alueiden politiikan opintosuunnassa.

Kurssimme ajatuksena oli tarjoilla opiskelijoille eräänlainen kevytversio teoreettiseen tila-ajatteluun sisäajajosta: opetussemme painotti tilan ja vallan yhteyksien sekä paikan merkityksen käsittelyä, toisin sanoen maseylaista eriarvoistumisen, oikeudenmukaisuuden, tilallisten kamppailujen sekä kuulumisen ja identiteettien maantiedettä. Koska opetettavan teemakokonaisuuden oli tarkoitus tukea opinnäytetöiden tekemistä ja oppimistavoitteeksi oli kirjattu aiheeseen liittyvien mielekkäiden tutkimuskysymysten esittäminen, lähestyimme maantieteellistä ajattelua empiiristen tapausten kautta. Painotimme opiskelijoiden kiin-

nostaviksi kokemien teemojen havainnointia ja kontekstuaalista ymmärtämistä sekä tilallisen ajattelun sitomista opiskelijan oman oppiaineen keskusteluihin. Tavoitteenamme ei siis ollut perehdyttää syvällisesti maantieteelliseen teoriaan, sen suuntauksiin tai yksittäisiin ajattelijoihin.

Kurssin ensimmäisille kokouksille opiskelijat valmistautuivat lukemalla etukäteen valitsemiamme tilallisuutta käsitteleviä tekstejä, joista sitten keskusteltiin seminaarissa. Toisinaan lukehtävää purettiin opettajavetoisesti, toisinaan opiskelijat itse nostivat keskusteluun heitä kiinnostaneita aiheita. Luimme ja keskustelimme muun muassa autojen valtaamasta kaupunkitilasta, autoilijan yksityisyyden ja koskemattomuuden tunteen ”kuplasta” (Mitchell 2005), polkupyöristä kätevinä mutta pysäköitäessä monin tavoin ongelmaksi muuttuvina esineinä (Aldred & Jungnickel 2013) sekä luonnon säilyttämisestä kaupungeissa tai sen tunkeutumisesta ihmisen arkeen ”väärällä tavalla” (Jokinen ym. 2011; Peltola & Åkerman 2012). Ajankohtaisia ilmiöitä poimittiin myös uutisvirrasta. Keskustelimme muun muassa ”ihmisroskasta”, tilaan kuulumisesta tai kuulumattomuudesta sekä tilan käyttötarkoituksen muuttumisesta ja siihen liittyvistä kamppailuista.

Lukutehtävien tarkoitus oli aktivoida opiskelijoiden omaa ajattelua. Yksi seminaarikerta rakentuikin opiskelijoiden mediasta, omasta arestaan tai tieteellisestä kirjallisuudesta poimimien esimerkitapauksien varaan. Useimmat opiskelijat jalsostivat kurssin kuluessa myös kurssin lopputyötä eli esseetä vapaavalintaisesta tilallisuuden teemaan liittyneestä esimerkistä. Esseetä pohjustettiin ideapaperilla, ja lopputyön esittämistä seurasi vapaaehtoinen viimeistelykiertos. Lopputöitä kommentoivat sekä oppilaat että opettajat. Kokouksista noin kaksi kolmasosaa kuluikin tilallisen ajattelun testaamiseen, kommentointiin ja ohjaamiseen.

Toiveita ja toteumia

Mitä opiskelijat sitten valitsivat aiheikseen ja kuvaivatko ne sellaisia ”toisia maantieteitä”, joita maantieteen seminaareissa ei välttämättä sivuttaisi? Kyllä ja ei. Seminaarin loppuesseet käsittelivät esimerkiksi ydinonnettomuuden jälkeistä katastrofiturismia, kansallisvaltion ja kansalaisuuden määrittelyä hallitusohjelmassa, kommuuniasumisen arkipäiväisiä tilallisia neuvotteluja, julkisen rakentamisen ”nimby”-konfliktia sekä kaupunki- ja katukulttuurin ”poreilevuutta” ja nuorten tilankäytön rajoittamista. Osa opiskelijoista hyödynsi lopputyössään jo tekeillä olevaa opinnäytettään, osa puolestaan lähti kirjoittamaan esseetään tyhjältä pöydältä. Jos

opiskelijan tekeillä oleva työ sisälsi jo valmiiksi selkeän tilallisen ulottuvuuden, hänen oli hankala rajata aihetta toisin. Vaikka tilan operationalisointi on maantieteen oppinnäytetyössä toivottavaa, tällä kurssilla valmis aihe kavensi opiskelijoiden mahdollisuuksia oivaltaa ryhmätyöskentelyssä tilan merkitystä vaihtoehtoisella tavalla.

Vastaavasti tilallisen näkökulman liittäminen opiskelijan muutoin jo pitkälle jäsentämään tutkimusasetelmaan koettiin vaikeaksi. Opiskelijan aihevalinta saattoi sopia huonosti yhteen kurssilla korostetun masseylaisen eriarvoisuusnäkökulman kanssa, jolloin lopputulos oli tilanäkökulman kannalta päälle liimattu. Kuitenkin myös vastakkaista liikettä todistettiin: esimerkiksi pääosin iän ja yhteiskunnallisen aseman kautta aiemmin tulkittuun yhteisasumiseen linkitettiin kurssilla monille mittakaavoille ulottuvia tilallisia käytäntöjä, jotka määrittivät yhteisasumista paitsi yhteiskunnallisena ilmiönä myös arkisina vuoro-vaikutustilanteina.

Oppimisprosesseina tuottoisimpia olivatkin aiheet, joissa mikään yksittäinen tapa lähestyä tilallisuutta ei hallinnut ja joissa vaihtoehtoiset näkemykset tilallisuuden merkityksestä koettiin osoituksena tilallisen ajattelun monipuolisuudesta ja rikkaudesta. Esimerkiksi itse perustamastaan korttelikesäkahvilasta kirjoittanut opiskelija jäseni työkokemuksiaan vahvasti tilallisiin käytäntöihin nojautuen, orastavan kaupunkimaantieteilijän ottein. Poreilevalle katukulttuurille etsittiin tilallista sisältöä pohtimalla yhdessä lain ja säädösten sekä niiden joustavan tulkinnan välistä suhdetta. Lisäksi aihe kutsui pohtimaan kysymyksiä *pop up*-kahvilan käytännön tilaratkaisuista, erilaisten kaupunkilaisten kuulumisesta ja ulossulkemisesta sekä kaupunginosaidentiteetistä. Vaikka tutkitavan ilmiön moninaiset tilalliset ilmiäset tunnistettiin, opiskelijan ajattelua ohjasi loppuun asti hänen oma, ei-maantieteellinen tutkimusotteensa, jolloin lopputyönä valmistui sosiologista mutta vahvasti tilan rajoitteet ja tarjoumat tunnistavaa katukulttuurin analyysiä.

Opiskelijoiden taustat vaihtelivat paitsi oppiaineen myös opintojen vaiheen mukaan, sillä kurssille osallistui niin toisen vuoden opiskelijoita kuin kandi- ja graduvaiheeseen edenneitä opiskelijoitakin. Opintojen eri vaiheissa olevat opiskelijat toimivat toisiaan tukien mutta silti omia valintojaan puolustaen. Opiskelijat odottivat vertais-komentointia, olivat tyytyväisiä toisensa kommentteihin ja vaihtoivat lähdeviitteitä aiheiden ja näkökulmien kohdatessa – jopa siinä määrin, että välillä opettajien ehdottamat näkökulmat jäivät paitsioon.

Kurssin vapaavalintaisuudesta johtuen opiskelijat eivät liittäneet kurssiin pakkosuorittamista, joten aluksi ryhmä hieman pieneni ja aikataulusta pyrittiin luistamaan. Hiljalleen kurssilaisten palaute ja aito kiinnostus toisten aiheita kohtaan alkoi kuitenkin näkyä kannustuksena, jota ilman kurssi olisi voinut joiltakin opiskelijoilta jäädä suorittamatta.

Kurssilla keskusteltiin paljon. Tämä ei automaattisesti takaa korkeaa tieteellistä tasoa, ja keskustelun tason ohjaaminen olikin välillä hankalaa. Oli esimerkiksi vaikea saada opiskelijoita syventämään ja perustelemaan näkemyksiään. Opintojensa alkuvaiheessa olevat opiskelijat eivät tähän varmasti vielä kyenneetkään, mutta opiskelijoiden valitsemien aiheiden nopea ja spontaani kommentointi oli meille opettajillekin haastavaa. Varsin usein huomasimmekin palaavamme aivan perusasioihin tilan ja sosiaalisen kytköksistä. Tällainen ”samassa pyöriminen” oli kuitenkin hyvää ja tarpeellista kertausta, johon esimerkiksi luennoilla ja peruskursseilla ei ole juurikaan mahdollisuutta. Ne opiskelijat, joille asia oli tuttua, pystyivät puolestaan valjastamaan oman osaamisensa muiden opiskelijoiden hyväksi ja saivat siten mahdollisuuden soveltaa tilallista osaamistaan.

Opettajille kurssipalautteen saaminen on aina jännittävää, varsinkin kun kurssia pitää ensimmäistä kertaa. Saamamme palautteen perusteella tilallinen ajattelu ja kurssille osallistuminen tuntuivat kurssin alussa monelle ”vain” kiinnostavalta, mutta ensimmäisten kokoontumisten jälkeen tilallisuuden kysymykset olivat täsmentyneet – ja samalla mutkistuneet – niin, että kurssin suorittamisen koettiin aidosti edellyttävän oman ajattelun kehittämistä. Opiskelijat huomasivat, että vasta oman esseeaiheen kautta heille syntyi täsmällisempi käsitys siitä, mitä oikeastaan oltiin oppimassa ja millaisen ajattelun omaksumista se edellytti. Kurssin aluksi esittämämme lupaus siitä, ettei kurssilla opittaisi mitään tiettyä tilakäsitystä tai teoreettista oppimäärää, näyttäisikin toteutuneen. Lupaus ei ehkä kuulosta paljolta, mutta tutkija-opettajalle sen vieminen läpi koko keskustelupainotteisen kurssin oli yllättävän vaativaa. Vastineeksi keskustelut kehittivät omaa ajatteluaamme. Toivommekin, että jatkossa yhä useammalla valmistuvalla yhteiskuntatieteilijällä olisi omassa tieteellisessä työkalupakissaan avaimia tilateoreettisen keskustelun ymmärtämiseen ja siihen osallistumiseen, sekä maantieteilijöillä mahdollisuuksia tilallisen ajattelun tarjoamiseen muillekin kuin maantieteilijöille.

KIRJALLISUUS

- Aldred, R. & K. Jungnickel (2013). Matter in or out of place? Bicycle parking strategies and their effects on people, practices and places. *Social & Cultural Geography* 14: 6, 604–624.
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. 256 s. Oxford University Press, Oxford.
- Harvey, D. (2012). *Rebel cities*. 206 s. Verso, London.
- Häkli, J. (2003). Tilan historiaa ilman maantiedettä. *Terra* 115: 1, 65.
- Kansainvälinen peruskirja maantieteen opetuksesta (1992). International Geographical Union. 4.4.2014. <www.igu-cge.org>
- Jokinen, A., V. Viljanen & K. Willman (2011). Kaupunkiluonto käsin tehtynä. Pispalan ryytimaa ja tiheän paikan synty. *Alue ja Ympäristö* 40: 2, 35–48.
- Kallio, K. P. (2010). Toisten maantieteiden aika? *Terra* 122: 2, 96–97.
- Linkola, H. & T. Inkinen (2010). Johdanto: Maantieteen tuleva vuosikymmen suomalaisessa yliopistossa. *Terra* 122: 2, 87–88.
- Massey, D. (2008). *Samanaikainen tila*. 240 s. Vastapaino, Tampere.
- Massey, D. & J. Allen (1984; toim.). *Geography matters!* 204 s. Cambridge University Press, Cambridge.
- McDowell, L. (2009). *Working bodies*. 288 s. Wiley-Blackwell, Chichester.
- McDowell, L. (2013). *Working lives*. 294 s. Wiley-Blackwell, Chichester.
- Mitchell, D. (2005). The S.U.V. model of citizenship: floating bubbles, buffer zones, and the rise of the "purely atomic" individual. *Political Geography* 24: 1, 77–100.
- Peltola, T. & M. Åkerman (2012). Roskiskarhut ja politiikan aineellisuus. *Alue ja Ympäristö* 41: 2, 46–57.